

NÉMETH T. ENIKŐ

Chomsky és Saussure nézeteinek néhány különbsége és hasonlósága

1. Bevezetés

A tanulmány címében a *különbség-hasonlóság* párral a nyelvtudomány történetében arra az ékorkól jelen levő vitára szándékozom utalni, amelyben a nyelv-tudósok, nyelvészek arra a kérdésre keresik a választ, hogy a nyelvben a különbségek vagy az azonosságok (hasonlóságok) uralkodnak. Nem meglepő tehát, hogy a *különbség-azonosság* páros egyike a saussure-i dichotómiáknak. A kettő közül Saussure a különbségeket tartja fontosabbnak a nyelvekben. Chomskynál és a generatív nyelvészet kutatási keretében a különbségek és azonosságok (vö. pl. az univerzális grammatikával kapcsolatos kutatások) egyaránt fontos szerephez jutnak. A *különbség-azonosság (hasonlóság)* párost a nyelvtudomány történetét feldolgozó diszciplínában is gyümölcsözően lehet alkalmazni, megmutatható a segítségével, hogy a nyelvtudomány fejlődésében az egyes korszakok, iskolák, irányzatok, nyelvészek nézetei részben azonosak korábbi elképzelésekkel, részben pedig azoktól különbözően újat hoznak, kiindulópontul szolgálva további, újabb megközelítések számára.

A XX. század két legnagyobb hatású nyelvészének, Ferdinand de Saussure-nak, a strukturalizmus megalapozójának és Noam Chomskynak, a generatív nyelvészet elindítójának a nézeteit a nyelvtudományba bevezetést nyújtó egyetemi, főiskolai kurzusok, illetve egyes tudománytörténeti munkák (l. pl. Koerner 1973, Telegdi 1977, Máté 1998) – a *nyelv és beszéd (langue és parole)*, valamint a *kompetencia és performancia* páros hasonlóságát kiemelve, néha azonosságát hirdetve – rokonítják. A Chomsky-féle *kompetencia-performancia* megkülönböztetés első pillantásra valóban emlékeztet a saussure-i *nyelv-beszéd* dichotómiára, de mégsem azonosítható azzal. A XX. század legtöbbet idézett nyelvészének, Noam Chomskynak¹ és a modern nyelvtudomány megteremtőjének tekintett Ferdinand de Saussure-nak a nyelvről (és a kompetenciáról), a nyelvhasználatról, a grammatikáról és a nyelvtudomány feladatairól alkotott nézetei több ponton ugyanis jelentősen eltérnek egymástól. Ebben a dolgozatban sorra veszem az említett négy kérdéskört, összevetem Saussure-nak és Chomskynak az egyes kérdéskörökkel kapcsolatos véleményét, definícióit, illetve rámutatok a kettejük rendszere, elmélete közötti különbségekre és azonosságokra (hasonlóságokra).

---

¹ Noam Chomsky nemcsak a legtöbbet hivatkozott nyelvész, hanem nyolcadik a világon legtöbbet idézettek között egy 1992-ben végzett vizsgálat tanúsága alapján (Barsky 1997). Az első tíz listája a következő: Marx, Lenin, Shakespeare, Arisztotelész, a Biblia, Plátón, Freud, Chomsky, Hegel, Cicero.

2. Nyelv és kompetencia

Saussure (1967: 26–35) a nyelvet (*langue*) – és a beszédet (*parole*) – a nyelvezet (*langage*), illetve a beszélő képesség (*faculté du langage*) fogalmából kiindulva jellemzi.² A *langage* terminus értelmezése, illetve a *langage* és a nyelv, valamint a nyelv és a beszéd különbségének szabatos megfogalmazása az egyik legnehezebb kérdése a Saussure-filológiának, amelynek részben az az oka, hogy e hármas megkülönböztetés értelmezésének kialakulása több mint húsz éven keresztül, az 1891-ben tartott genfi egyetemi előadásától kezdve 1913-ban bekövetkezett haláláig követhető nyomon Saussure pályáján. Koerner (1973) részletesen elemzi a *langage*, a nyelv és a beszéd fogalmának alakulását és bemutatja, hogyan jutott el Saussure a *Bevezetés az általános nyelvészetbe* című kötetben közzétett értelmezéshez. A Saussure előadásai alapján ítélt kötet magyar fordításában a *langage*-ről ez olvasható (Saussure 1967: 27): „Egészében a nyelvezet sokoldalú és heterogén; több szférához kapcsolódik, egyidejűleg fizikai, fiziológiai és pszichikai jellegű, s még emellett az egyéni meg a társadalmi területhez is tartozik; az emberi jelenségek egyik kategóriájába sem lehet beosztani, mert nem tudjuk: hogyan lehet ennek egységét kielemezni.”

A nyelvet Saussure jelek rendszereként határozza meg, amely a sokoldalú és heterogén beszélő képesség, a *langage* társadalmi terméke. A nyelv tehát társadalmi jelenség Saussure felfogásában. Whitneyre hivatkozva, Saussure a nyelvet konvencionális jelek összességének tartja, olyan homogén rendszernek, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a beszélő képességnek a használata az egyéneknél lehetővé váljék. A nyelv ugyanakkor nem önálló egységek, jelek összessége, hanem egymással kölcsönösen összefüggő – lexikális, grammatikai, fonológiai – elemek rendszere, olyan forma, amely nem tartalmaz utalást sem a hang, sem a gondolat szubsztanciáira.

Telegdi (1977: 48) szerint a *langage* Saussure rendszerében a kommunikáció sajátos módját jelenti, az emberi nyelveket általában, a nyelv pedig azokat a formákat, amelyekben a kommunikációnak ez a módja megvalósul, azaz az egyes nyelveket. Bár kétségtelenül nem helytálló Telegdi megfogalmazásában a kommunikáció és a *langage* azonosítása,³ mégis kiolvasható belőle a *langage* és a nyelv közötti különbség: a *langage* az a képesség, amelynek révén a nyelvet – például kommunikációban, saussure-i terminológiával beszédben – használni tudjuk, a nyelv pedig az a forma, amely eszközül szolgál a *langage* konkrét megnyilvánulása számára. A *langage*

---

² A továbbiakban a *langue* és a *parole* terminusok magyar fordítását (*nyelv* és *beszéd*) használom, a *langage* műszó esetében viszont megtartom az eredeti francia terminust, a *langage nyelvezet*-ként való fordítását nem tartom szerencsésnek. A *langage* és a *faculté du langage* terminusokat Saussure többé-kevésbé szinonimákként használja.

³ A kommunikáció a *langage*-nak, a beszélő képességnek csak egyik lehetséges, bár kétségtelenül leggyakoribb megnyilvánulási módja. A nyelvhasználat egyéb megnyilvánulási módjaira l. Németh T. 1996: 8–10.

tulajdonképpen nem más, mint a nyelvhasználati képesség, vagyis a nyelvtudás használatának képessége, amelyet Chomsky (1977) pragmatikai kompetenciának nevez.

Chomsky (1964) elutasítja Saussure statikus nyelvfelfogását, nevezetesen azt, hogy a nyelv csupán jelek rendszerezett összessége: szójellegű elemek, állandósult fordulatok és bizonyos korlátozott számú szerkezet típus készlete. Chomsky ezzel szemben a nyelv meghatározásánál az anyanyelvi beszélők kreativitásából indul ki. Az anyanyelvi beszélők anyanyelvük elsajátítása után nyelvi képességeikre támaszkodva végtelen számú új mondatot képesek létrehozni, illetve korábban még soha nem hallott mondatokat megérteni, feldolgozni. Chomsky (1957: 13) szerint a nyelv véges számú szabályokkal véges számú elemekből létrehozott végtelen számosságú mondathalmaz. A mondatalkotás szabályai és a mondatalkotás folyamata Chomsky nézetétől különbözően Saussure (1967: 157–158) rendszerében a beszédhez tartoznak, a nyelvi egységek és szerkezetek (szintagmák) kombinációinak szabadságát Saussure a beszéd sajátosságaként kezeli. Chomsky (1964) – többek között – éppen azért kritizálja Saussure rendszerét, mert az nem tud megbirkózni a mondatalkotás rekurzív folyamataival és a mondatalkotást a beszédhez tartozó szabad és szándékos teremtésnek, nem pedig szisztematikus szabályok működésének tulajdonítja. A saussure-i *nyelv–beszéd* megkülönböztetésbe nem fér bele a szabályok irányította kreativitás.

Chomsky a nyelv fentebbi definíciójával tulajdonképpen visszatér a Humboldt nyelvfelfogáshoz. Humboldt (1985: 80–95) szerint a nyelvet nem annyira produktumnak (ergonnak), mint inkább tevékenységnek (energeiának) kell tekinteni. A nyelv tevékenységi jellegének megnevezésére Humboldt a *nyelvi forma* terminust vezeti be, amelyen a nyelvalkotás módszerét érti, vagyis azoknak a törvényszerűségeknek, szabályoknak az összességét, amelyek alapján egy nyelvközösség állandóan és folyamatosan létrehozza anyanyelvét. Chomsky tehát, amikor az anyanyelvi beszélők nyelvi képességeinek modellálását kívánja megvalósítani, a Humboldt nyelvi formát akarja megragadni. (Chomsky és Humboldt nézeteinek rokonságára l. pl. Chomsky 1964: 16–25, Telegdi 1968: 306–308, Telegdi 1985).

Chomsky (1986) az emberi, természetes nyelveket ún. belső nyelveknek (internalized language)⁴ tartja, a *belső* megnevezéssel utalva arra, hogy a természetes nyelvek az azokat anyanyelvként elsajátított személyek elméjének részét képezik. A nyelvtudás, azaz a grammatikai kompetencia az emberi elme egyik modulja, egy kognitív rendszer. A belső nyelv fogalmát Chomsky (1986: 19–21) szembeállítja a strukturalista és deskriptív nyelvészet nyelvfelfogásával, amely a természetes nyelveket az emberi elmétől független entitásokként, ún. külső nyelvekként (externalized language) vizsgálta. A strukturalizmus megalapozójaként ismert Saussure álláspontja e kérdésben azonban nem a strukturalisták véleményéhez hasonló, hanem Chomskyéhoz. Saussure ugyanis a nyelv ontológiai státuszát illetően Chomskyéval azonos álláspontot képvisel. Saussure (1967: 37) szerint a nyelv pszichikai entitás, amely az

---

⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a nyelv Humboldt, majd az újgrammatikus iskola számára is belső nyelv (innere Sprache), pszichikai entitás volt.

agyban van, sőt a nyelv a társadalomban is úgy él, „mint a valamennyi agyban tárolt lenyomatok összege, körülbelül úgy, mint egy szótár, amelynek azonos példányait szétszórták az egyének között”. Chomsky (1988: 3) a nyelvtudomány fő kérdéseinek számbavételekor ugyanerről gondolkodik, nemcsak a grammatikai kompetenciának, az emberi elme egyik moduljának a mibenlétét kutatja, hanem a nyelvtudás fizikai implementációját, agyi alapját is vizsgálандónak jelöli ki.

3. A nyelvhasználat kérdésköre: a saussure-i beszéd, a Chomsky-féle performancia és pragmatikai kompetencia

Ahogy a saussure-i nyelv fogalmával nem azonosíthatjuk Chomsky nyelvről, grammatikai kompetenciáról vallott elképzelését, a saussure-i beszéddel sem azonos a Chomsky-féle performancia. Saussure (1967: 31, 37–38) a beszéd alatt tulajdonképpen a szóbeli verbális kommunikációt érti, amelytől megkülönbözteti az írást.⁵ Chomsky (1965: 4) a kompetenciával a nyelvtudás konkrét szituációkban való aktuális használatát, a performanciát állítja szembe. A performancia leírásánál nem elegendő nyelvi tényezőket figyelembe venni, hanem nyelven kívüliekre is tekintettel kell lenni. Fontos szerepet játszanak a nyelvhasználókra, háttérismereteikre, a nyelvhasználat körülményeire, céljaira vonatkozó információk csakúgy, mint az emberi elme kognitív struktúrájában levő emlékezeti korlátozások, percepciók kötöttségek stb. (Németh T. 1996: 6). A performancia egyes konkrét megnyilvánulásai mindezen tényezők együttműködése révén jönnek létre. A természetes nyelvek konkrét szituációkban való használatának egyik tipikus, de nem kizárólagos formája a kommunikatív használat. A természetes nyelveket ugyanis nemcsak kommunikatív interakciókban használjuk. Chomsky maga a természetes nyelvek fő funkciójának nem is a kommunikatív használatot tartja, hanem a kognitívot.⁶ A nyelv expresszív és kognitív használata (vö. pl. Nida 1990: 37–38), a hangosan való gondolkodás (pl. monológokban), a nyelvnek ún. külső memóriaként való használata (például jegyzeteléskor), a nyelv használata az emlékezés során, játékokban, álmodozásokban, álmokban, pszicholingvisztikai kísérletekben (vö. pl. Bierwisch 1983: 21) mind-mind a performancia megnyilvánulásai. Következésképpen a Chomsky-féle performancia fogalmába nemcsak a nyelv verbális kommunikációban való használata, hanem az összes lehetséges nyelvhasználati forma konkrét megnyilvánulása beletartozik. A saussure-i beszéd, azaz a szóbeli verbális kommunikáció tehát a performanciának csak az egyik esete.

Chomsky (1977) továbbgondolja – jórészt a nyelvtudományban az 1960-as években elkezdődött pragmatikai fordulat hatására – a *kompetencia–performancia* distinkciót. A nyelvelsajátítás kutatásának területén elért eredményeket is figyelembe véve Chomsky (1977: 3) azt állítja, hogy a gyermek, amikor elsajátította anyanyel-

---

⁵ A beszéd és az írás különbségeit, valamint az írásnak a beszédre gyakorolt hatását Saussure (1967: 43–57) részletesen taglalja, ez a kérdéskör azonban kívül esik jelen dolgozat érdeklődési területén.

⁶ Erről szól a híres Chomsky–Searle vita.

vét, már használni is tudja. A nyelvelsajátítás folyamatának végére a gyermek egy olyan kognitív állapotot ér el, amelynek két fő komponense van: a grammatikai és a pragmatikai kompetencia. A grammatikai kompetencia⁷ – ahogy fentebb láttuk – az anyanyelv ismeretének képességét, a nyelvtudást jelenti, a pragmatikai kompetencia pedig a nyelvtudás bizonyos általános emberi célok (kommunikálás, gondolkodás, a nyelv „külső memóriaként” való használása jegyzeteléskor stb.) elérésére való használatának a képességét jelenti. A pragmatikai kompetencia feltételezi az anyanyelv ismeretét és összehangolja, vezérli a nyelvtudásnak más nyelven kívüli tudásrendszerekkel (pl. szociális-interakciós rendszer), percepciók mechanizmusokkal, emlékezeti és szándékossági tényezőkkel stb. való együttműködését a nyelvhasználati célok elérése érdekében.⁸ A pragmatikai kompetencia – szemben a grammatikai kompetenciával – nyelven kívüli tényezőket is magában foglalva heterogén természetű. Ahogy a 2. fejezetben már utaltam rá, a pragmatikai kompetencia a saussure-i langage-zsal rokonítható.

4. A grammatika feladata

Nemcsak a nyelv, hanem a grammatika vonatkozásában is vannak különbségek Chomsky és Saussure nézetei között. Saussure (1967: 168), a nyelvet jelrendszernek tekintve, a grammatika feladatául a jelrendszer elemeinek és a köztük levő viszonyoknak a feltárását tűzi ki. A grammatikát Saussure a nyelv szinkrón leírásához rendeli. A grammatika mindig egy nyelvállapotot ír le, mivel pedig egyetlen rendszer sem tartozhat több korszakhoz, ezért Saussure szerint történeti grammatika nincs. Saussure (1967: 169–170) a hagyományos grammatikát két szempontból is kritizálja. Egyrészt, túl szűknek tartja a hatókörét. Mivel a *grammatikai* jelző nemcsak szinkronikust, hanem jelentéssel bíró is jelent Saussure rendszerében, a grammatikába nemcsak a morfológia és a szintaxis tartozik bele – mint hagyományosan –, hanem a szótan, azaz a lexikológia is. Másrészt, Saussure vitatja a grammatika hagyományos osztályainak létjogosultságát, mert azok semmilyen természetes különbségnek nem felelnek meg, sőt logikai kapcsolat sem köti össze azokat. A grammatikában alakok és funkciók kölcsönösen függenek egymástól, ezeket a függőségeket az asszociatív és a szintagmatikus viszonyok mentén lehet megragadni. Mindezeket figyelembe véve, a grammatika hagyományos osztályai közül Saussure (1967: 169) kétségbe vonja a morfológia önálló létének szükségességét: „A morfológiának – nyelvészeti tekintetben – nincs valóságos és autonóm tárgya; nem is lehet a szintaxistól független diszciplína.” E tekintetben Saussure véleményével megegyezik Chomsky és a generatív nyelvtan álláspontja, a generatív grammatikáknak nincs is önálló morfológiai komponensük. Saussure arra is felhívja a figyelmet, hogy a lexi-

---

⁷ Chomsky 1977-es munkája előtt a *grammatikai* jelző nélkül használta a *kompetencia* terminus technicust a nyelvtudás jelölésére.

⁸ A pragmatikai kompetencia nyilvánvalóan különbözik a grammatikai kompetenciától és a performanciától.

kológia és a szintaxis között szoros kapcsolat van, a funkció szempontjából egy lexikológiai tény megegyezhet egy szintaktikai ténnyel. Ugyanis minden olyan szó, amely nem egyszerű és oszthatatlan egység, lényegét tekintve nem különbözik egy mondatrésztől, továbbá az őt alkotó részek ugyanazon alapelveknek megfelelően működnek, mint a szócsoportok egységei. E gondolatsort továbbvezetve Saussure (1967: 170) természetesnek tartja, hogy a morfológia, a szintaxis és a lexikológia egymásba fonódik, közöttük semmiféle eleve adott határ nem lehet.⁹ E téren Saussure és a generatív nyelvtan korai állapota között jelentős különbség mutatkozik. Chomsky (vö. pl. Chomsky 1957, 1965) eleinte határozottan, élesen elkülöníti egymástól a grammatika komponenseit, vezető szerepet és teljes autonómiát adva a szintaktikai komponensnek. Itt kell megjegyezni, hogy a szintaxis (szintaktika) Saussure elképzelésében csak a szintagmák létrejöttével foglalkozik, és nem feladata a mondatalkotás vizsgálata. Mint fentebb a 2. részben már utaltam rá, Saussure a mondatalkotást a nyelvtől élesen elhatárolt beszéd- és egyéni jelenségnek tartja. A mondatalkotást, illetve a mondatmegértést irányító szabályok következképpen nem tartozhatnak a nyelvhez, és a grammatikán is kívül rekednek.¹⁰ A nyelv, illetve a grammatika semmiféle útmutatást nem ad a mondatalkotásra, valamint a beszédre vonatkozóan. Részben ez az oka annak, hogy a nyelv és a beszéd közötti kapcsolat Saussure gondolatai jegyében csak nehezen tárható fel. Ugyanakkor Saussure (1967: 158) felismeri, hogy „a szintagma területén nincs éles határ a nyelvi tény (amelynek a kollektív használat a jellemzője) és a beszéd tény között (amely az egyéni szabadságtól függ)”.

Chomsky a nyelvet végtelen számosságú, szabályok irányította mondatok halmazaként definiálja, és grammatikájával, az adott nyelv elméleteként, az anyanyelvi beszélők grammatikai kompetenciáját, azaz e mondathalmaz előállításának és megértésének képességét kívánja modellálni. A nyelvtannak mint elméletnek a belső szerveződésére vonatkozó elképzelését Chomsky munkássága során többször is módosította, változtatta, de az alapelvek mindvégig változatlanok maradtak (Pléh 1995). Maga a *grammatika* terminus több értelemben használatos. Egyfelől egy implicit modell, az anyanyelvi beszélők által a nyelvelsajátítás során/után kialakított mentális nyelvtan, másfelől a nyelvészek által konstruált explicit elmélet, amely az anyanyelvi beszélők fejében levő mentális nyelvtant hivatott modellálni. A 2. fejezetben utaltam rá, hogy Chomsky a nyelvet belső nyelvnek tartja, a grammatika tehát szükségszerűen e belső nyelv elmélete kell, hogy legyen. A pszichológiai realitás kérdése következképpen kulcsfontosságú szempont a generatív nyelvtanokban.

A *grammatika* terminusnak, az *univerzális* jelzővel ellátottan – *univerzális grammatika* – az 1970-es évektől (vö. Chomsky 1985: 123–129) van egy harmadik jelentése is. Az univerzális grammatika nem egy konkrét nyelv elmélete, hanem nyelv-

⁹ Vallja ezt Saussure annak ellenére, hogy a nyelvi sikokat meglehetősen szigorúan elkülöníti egymástól.

¹⁰ Saussure tulajdonképpen konkrétan nem is beszél a mondatalkotás szabályairól.

vek elmélete, a nyelvi képesség kezdeti állapotának az elmélete, amely meghatározza a lehetséges természetes nyelvek osztályát, és vezérli a nyelvelsajátítás folyamatát (Chomsky 1995: 165–172).

A grammatika mint egy konkrét nyelv elmélete nem egyszerűen eszközt jelent a nyelvi adatok kezelésére, hanem formális modellt, amely levezetési, szerkezetalkotó szabályokat tartalmaz mondatok létrehozására és elemzésére. A nyelvtan nem leírja – mint Saussure-nél és a strukturalizmusban –, hanem magyarázza a nyelvet. A nyelvtan központi komponense kezdetektől fogva a pusztán formai, autonóm szintaktikai komponens, amely szabályainak rekurzivításával biztosítja a nyelv kreativitását, és amelynek a kimenetéhez csatlakoznak – az 1960-as évektől (vö. Chomsky 1965) – a szerkezeteket interpretáló fonológiai és szemantikai komponensek. Mint fentebb láttuk, Saussure elképzelése szerint a mondatok nem tartoznak a nyelvhez, és a nyelvtannak sincsen a mondatok létrehozására, illetve elemzésére vonatkozó komponense, a nyelv és a beszéd kapcsolata nem nagyon ragadható meg. Chomsky a nyelv tudásával a performanciát állítja szembe, és erősen hangsúlyozza a közöttük levő kapcsolatot, mivel a performancia vizsgálata Chomsky szerint elképzelhetetlen a grammatikai kompetencia ismerete nélkül.

5. A nyelvtudomány kérdései

Az előző három fejezetben láthattuk, hogy az azonosságok mellett milyen fő különbségek vannak Saussure és Chomsky nyelvről, nyelvhasználatról, grammatikáról vallott nézeteiben. A fentiek alapján természetesen vehető, hogy a nyelvtudomány feladatait is részben eltérő módon jelöli ki a két tudós.

Saussure (1967: 23–24) a *Bevezetés az általános nyelvészetbe* c. kötet első fejezetében a nyelvtudomány feladatait rendkívül széles körűnek vázolja. A nyelvtudomány feladata, egyrészt, elkészíteni valamennyi elérhető nyelv leírását és történetét, másrészt, kikutatni azokat az erőket, amelyek minden nyelvben állandóan és egyetemesen hatnak, és, harmadrészt, elhatárolni és meghatározni önmagát. A szorosabb értelemben vett nyelvtudomány, a más tudományoktól elhatárolt, ún. önálló nyelvtudomány egyetlen és igazi tárgya azonban a *Bevezetés az általános nyelvészetbe* végére már szigorúan a nyelv, önmagában és önmagáért vizsgálva (Saussure 1967: 286). A kezdeti széles körű feladat kijelölést több dichotómia bevezetésével szűkíti Saussure. Először, a nyelv és beszéd megkülönböztetéséhez kapcsolódóan, a nyelv nyelvészetéről és a beszéd nyelvészetéről beszél, az igazi nyelvtudományba azonban csak a forma, azaz a nyelv nyelvészetét foglalja be. Másodszor, szinkronia és diakronia ellentétét hirdetve, az igazi nyelvtudomány – ahogy a 4. részben már utaltam rá – csakis szinkronikus lehet. Harmadszor, a külső nyelvészetet – a nyelvnek a nyelven kívüli területekkel való érintkezéséből adódó kérdések vizsgálatát – és a belső nyelvészetet – magára a nyelvi rendszerre vonatkozó ismeretek feltárását – elhatárolva egymástól, a belső nyelvészetet tartja Saussure az igazi nyelvtudománynak. A nyelvtudomány feladata tehát a beszéd vizsgálatának, a diakroniának, vala-

mint a nyelv nyelven kívüli valósággal való érintkezésének a kizárásával leszűkül a nyelvnek mint független formának a tanulmányozására.

Chomsky (1988: 3) az alábbi kérdéseket tartja a nyelvtudomány számára megválaszolandónak. Először, mi alkotja egy nyelv tudását? E kérdés arra keresi a választ, hogy milyen meghatározó strukturális tulajdonságokkal rendelkeznek a belső nyelvek, és hogyan lehet ezekről explicit grammatikák felállításával számot adni (vö. 2. és 4. fejezet). Másodsor, hogyan sajátítjuk el a nyelvet egy velünk született, biológiailag beépített univerzális grammatika (vö. 4. rész) elveinek és a konkrét nyelvi tapasztalatoknak az egymásra hatása eredményeképpen? Harmadsor, miben áll a nyelvhasználat képessége, illetve hogyan használjuk a már elsajátított nyelvtudást (vö. 3. rész)? És negyedsor, mi a fizikai implementációja, azaz agyi alapja a nyelvtudásnak és ezen tudás használatának?¹¹ A Chomsky által feltett négy kérdés a szinkrón, elméleti nyelvtudomány érdeklődési területére esik. A nyelv történeti kérdéseivel – valamint alkalmazott nyelvészeti problémákkal – ugyanúgy, ahogy Saussure nem, Chomsky sem foglalkozik.

Összevetve Saussure-nek és Chomskynak a nyelvtudomány feladataira vonatkozó elképzeléseit, a hasonlóságok – szinkrón szempont, a forma vizsgálata, a belső nyelv vizsgálata, szerkezetközpontúság stb. – elismerése mellett megállapítható, hogy míg Saussure az igazi nyelvtudomány tárgyának a nyelvet önmagában és önmagáért tekinti, addig Chomsky a nyelvsajátítás kérdéseit, és a Saussure-nél a külső nyelvészethez tartozó, a nyelvnek a nyelven kívüli területekkel (pl. a nyelvhasználat tényezőivel, az agyi alapokkal) való kapcsolatait is vizsgálандónak itéli.

6. Összegzés

E dolgozatban megpróbáltam röviden felvázolni Ferdinand de Saussure-nek és Noam Chomskynak a nyelvről, a nyelvhasználatról, a grammatikáról és a nyelvtudomány feladatairól vallott nézeteit, megmutatva a kettejük rendszerében, elméletében fellelhető fő különbségeket és az azonosságokat. Az anyag feldolgozása és a cikk megírása során egyaránt arra az elvre szándékoztam támaszkodni, amelyet H. Tóth Imre professzor úrtól általános nyelvészet szakos hallgatóként *A nyelvtudomány története* című egyetemi kurzuson 1986-ban hallottam, illetve amelyet a Tanár Úr tudománytörténeti jegyzete alcímével – *Csomópontok és átvezető szálak* – is jelezni kívánt (H. Tóth 1996): a nyelvtudomány történetének vizsgálata során az egyik legfontosabb feladat a nyelvtudomány sajátos „önmozgásának” a feltárása, a felhalmozódott nyelvi anyag, a vizsgálati módszerek és az elméleti megállapítások egységes figyelembe vétele által. Ha ezen elvet jelen dolgozatban nem sikerült volna következetesen alkalmazni, akkor az nem a tanár, hanem a tanítvány hibája.

---

¹¹ Az első három kérdést Chomsky 1986-ban kiadott könyvében fogalmazta meg és tárgyalta részletesen, a nyelvtudomány negyedik fő kérdését 1988-ban tette a másik három mellé.

IRODALOM

- Barsky, R. F. 1997, *Noam Chomsky. A life of dissent*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Bierwisch, M. 1983, Major aspects of the psychology of language. In: Bierwisch, M., *Essays in the psychology of language*. Berlin: ZISW, 1–39. (Linguistische Studien, A 114.)
- Chomsky, N. 1957, *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. 1964, *Current issues in linguistic theory*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. 1965, *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Chomsky, N. 1977, *Essays on form and interpretation*. Amsterdam: Elsevier North Holland.
- Chomsky, N. 1985, *Generatív grammatika (Beszélgetések Mitsou Ronat-val)*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Chomsky, N. 1986, *Knowledge of language: its nature, origin and use*. New York: Praeger.
- Chomsky, N. 1988, *Language and problems of knowledge. The Managua lectures*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Chomsky, N. 1995, A minimalist program for linguistic theory. In: Chomsky, N., *The minimalist program*. Cambridge, MA: The MIT Press, 167–217.
- Humboldt, Wilhelm von 1985, *Válogatott írásai*. Fordította: Rajnai László. [Budapest:] Európa Könyvkiadó.
- Koerner, E. F. 1973, *Ferdinand de Saussure. Origin and development of his linguistic thought in western studies of language. A contribution to the history and theory of linguistics*. Braunschweig: Vieweg. (Schriften zur Linguistik 7.)
- Máté Jakab 1998, *A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Németh T. Enikő 1996, *A szóbeli diskurzusok megnyilatkozáspéldányokra tagolása*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (Nyelvtudományi Értekezések 142.)
- Nida, E. 1990, The role of rhetoric in verbal communication. *Language and Communication* 10, 37–46.
- Pléh Csaba 1995, A mindig időszertű szellemi forradalmár: Chomsky. In: Chomsky, N., *Mondattani szerkezetek. Nyelv és elme*. Budapest: Osiris–Századvég, 265–273.
- Saussure, Ferdinand de 1967, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Közzétette: Ch. Bally, A. Sechehaye A. Riedlingernek közreműködésével. Fordította: B. Lőrinczy Éva. Budapest: Gondolat.
- Telegdi Zsigmond 1968, Noam Chomsky. Bevezetés. In: Telegdi Zsigmond (szerk.), *Szöveggyűjtemény az általános nyelvészet tanulmányozásához*. Budapest: Tankönyvkiadó, 303–308.
- Telegdi Zsigmond 1977, *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Telegdi Zsigmond 1985, Utószó. In: Humboldt, Wilhelm von, *Válogatott írásai*. [Budapest:] Európa Könyvkiadó, 305–370.
- H. Tóth Imre 1996, *A nyelvtudomány története a XX. század elejéig. Csomópontok és átvezető szálak*. Szombathely: Savaria University Press.